

A KÖZÉPTANODAI TANÁROK
PAEDAGÓGIAI
KIKÉPZÉSÉBŐL

PAEDAGÓGIAI ÉRTEKEZÉS

LUBTRICH ÁGOST

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1871. évi december 4-ki ülésén.)

PEST.

NYOMATOTT AZ ATHENAEUM NYOMDÁJÁBAN.
1871.

A

KÖZÉPTANODAI TANÁROK PAEDAGOGIAI KIKÉPZÉSÉRŐL.

Paedagogiai értekezés.

Lubrich Ágost 1. tagtól.

(Olvasta az 1871. évi decz. 4-kén tartott ülésen.)

Tekintetes Akadémia! Komolyabb gondolkodó előtt nem lehetvén rejtve, hogy a helyes nevelés, eltekintve általános emberi értékétől, melynél fogva annak megoldása mindenha legkomolyabb feladatát képezé a népek ihlettebb szelmeinek, ránk nézve még életkérdéssé is fokozódott, bizonyára azon figyelem, melyre Tek. Akad. szerény irodalmi törekvéseimet méltatni szíveskedék, s melyért ezennel hála-köszönetemet nyilvánítom, inkább a paedagogiai eszmét kívánta megkülönböztetni s azon irányzat fontosságát hangsúlyozni, melynek követésére oly sürgösen intenek a terhes idők komor jelei. — Ez rám nézve csak buzdításul szolgál arra, hogy jövőben hatványozott erővel szenteljem életem ez eszmének, hogy azt a haladottabb külföld vívmányainak hazai viszonyainkra tekintő méltatásával mennél szélesebb eszme-csere útján tisztázni, átérteni és átérzeni, szükségünkhez mért megvalósítását telhető mérvben eszközölni, azon sok helyes és nem helyes törekvést, melyek a nemzet erkölcsi és szellemi hatalmát méhében záró nevelésügy körül a nemzeti közművelődés minden tényezőjének meglendítése s a nevelészeti irodalom élénkülése folytán mutatkoznak, élesen meghatározni s így örök vajúdasban sínlődő, főleg középiskolai tanügyünket végre valahára megállapodásra juttatni szerény munkásságom is honfiúi tisztjének ismerje. — Egy ily tisztet van szerencsém ez alkalommal is teljesíteni, midőn a középtanodai tanárok nevelészeti kiképzésére, mint magasabb nemzeti

művelődésünk nem utósó tényezőjére vonatkozó nézetemet sok évi elméleti s gyakorlati élményeim s a képezde szervezése ügyében a külföldi egyetemeken gyűjtött tapasztalataim összetételének alapján T. A. előtt] röviden kifejteti szándékozom.

I.

Ha Schleiermacher, Platóval megegyezőleg, a bölcselkedés végcélját az emberiség rendeltetészerű nevelésébe helyezi; ha ennél fogva a nevelésnek az emberülés mesterségének fejlesztése helyett a népek és kormányok legelső ügyének, szeme fényének kell lennie; s ha így a tanítóság külön, egy egész élet osztatlan erejét igénybe vevő hivatás, mely nem lehet másnak függeléke: akkor önkényt következik, hogy valamint minden pályára, úgy erre is kellő előkészület szükséges. Vagy talán csak a föld legcomplicáltabb szerkezetű s legbecsesebb lényének nemesítése, a mesterségek mestersége volna az, miben boldog, boldogtalan minden előkészület nélkül egyaránt remekelhet? Elmúltak azok az idők, mikor takács, varga, szabó ülven a tanítói széken, Sextus Mehlmann módjára a kék nyomokat hagyó tanalakat mindenhatónak tartották. Most már a nevelés és tanítás elveinek szabatosabb meghatározásával; az állam nevelés iránti kötelességének tisztázásával s megállapításával s így a tanügy iránti nagyobb érdeklődésével a tanítói képesség iránti jogos igények is több-több érvényre emelkedtek, úgy hogy most már nincs valamire való ember, ki a tanerők kiképzésének szükségességét be ne látná.

A kiképzésnek, különösen a középtanodai tanárokat illető módjára nézve azonban nem egyeznek meg a nézetek; sőt vannak, főleg a tudósok közt elegenden, kik a gymnasiumi tanárképezdét, különösen annak gyakorlati részét csakúgy szükségtelennek hiszik, mint hitték sokáig a most már nélkülözhetlen nevelésügyi tényezőkép szereplő elemi tanítóképezdét.

Már vajjon a középtanodai képezde szükséges-e és mily szervezettel: arra nézve minden előtt a külföld s első sorban a legvirágzóbb tanügygyel bíró Németország jeleseinek ebbeli nézeteivel kell megismerkednünk. Erre nézve legyen szabad

saját tapasztalataimat érintenem; melyek képezdei tanszervezetem megvilágítására fognak szolgálni. — Míg egy részről tisztelet- és hálaérzelemmel fogom mindig emlékezetemben tartani a barátságos fogadtatást s azon áldásos eszmecseréket, melyekre sok jeles férfiú megelőző készséggel s hazánk iránt rokonszenvező érdeklődéssel méltatni szíveskedék, más részről ki kell mondanom, hogy a középtanodai tanárok kiképzésének kérdésében nem mindenhol találok tiszta fogalmakkal.

Az egyetemeken először is, a paedagogika tanáraival tettem magam érintkezésbe; hallgatám előadásait; jelen valék a neveléstani seminarium mindennemű foglalkozásain; eszméket cserélék a legjobb gyakorlati képezdére nézve s a leghelyesebbnek közös megállapítására törekvém. Emellett látogatám egyes hírnevesebb tanárok előadásait; valamint a tudományok mélyebb, önálló tanulmányozásának módjára gyakorlások által vezető seminariumaikat is, s kikérem véleményeiket az egyes akadémiai tanfolyamokra, a tudományos elméleti seminariumok, az egyetemi neveléstani tanszék és a gyakorlati tanárképezde szervezetére nézve.

A gyakorlati paedagogiumot illetőleg két felé ágaznak az egyetemi tanárok nézetei. A nagyobb rész gyakorló iskolával összekötött képezdét lát szükségesnek, s csak azért nélkülöz ilyet, mi?éi a kormányok nem akarják utalványozni a szükséges költségeket; a másik jóval kisebb rész ellene van minden képezdének, azt állítván, hogy az egyetemnek csak a tudomány előadása levén feladata, a neveléstant mint a bölcsélet egyik ágát előadhatja ugyan, de a practicumhoz semmi köze; hogy mikép képeznek maguknak a gymnasiumi igazgatók tanárokat, az az ő dolguk; aztán amely tanárjelelt szaktárgyát derekasan megtanulta, főleg ha a neveléstanból is tett vizsgálatot, az könnyen eltalálja a tanmódot külön gyakorlati előkészület nélkül is. — Egy töredék úgy vélekedik, hogy elég teendője van a tanárjeleltnek az egyetemi folyam alatt csupán szakmájával is; s ha még gyakorlati képezdebe is kénytelen járni, akkor sem itt, sem ott nem tehet eleget. Azért ha elfogadják is a képezdét, azt az egyetemi tanfolyam bevégeztére kívánják halasztatni; és pedig némelyek úgy, hogy a vizsgált tanár egy évig saját gyakorló tanodával

összekötött képezdébe járjon, némelyek úgy, hogy a jelelt valamely jeles középtanodai igazgató, vagy tanár útba igazító ellenőrzése mellett 6 órát tanítson s más tanárok óráit is látogassa s egy év múlva valamely szigorú bizottság előtt gyakorlati ügyességének szó- és írásbeli próbáját adja. Tulajdonképi gyakorlati képezést csak egyet találtam, Lipcsében, hol Zillernek egy háromosztályú elemi tanodával összekötött magán képezdéje van középtanodai tanárok gyakorlati kiképzésének céljából, mely, anyagi eszközök hiányában is mintául szolgálhat. Egy másik keletkezőben van Münchenben, lényegre nézve hasonló a lipcseihez. Ezen kívül még a lipcsei és hallei egyetemen a neveléstan tanára hetenkint egy próba-előadást tartat egy tanárjelellyel az e végre berendelt néhány tanonc elött, melyet aztán a tanár és tanárjelelték nyomban közösen megbírálnak. Jénában a Zenker-féle magán tanodában gyakorolják magukat a tanárjelelték, de csak leczkék kikérdezése által. Heidelbergben pedig Köchli philol. tanár a seminarium ifjabb tagjait használja tanítványokul az öregebbek tanítási kísérleteire és schulmassige Erklarungsübungen is tart egyszer hetenkint. Ide számíthatni még az ehhez hasonló göttingai és néhány katechetikai semináriumot.

Ezen gyakorlati kísérletek az egyetemi tanfolyam ideje alatt történnek. De vannak seminariumok, melyekbe csak a tanképesítő vizsgálat bevégeztével léphetni. Ilyen a Bonitz igazgatósága alatti is Berlinben felsőbb osztályok tanárai számára. Tagjainak száma ízre van határozva. Minden tag köteles valamely kijelelt középtanodában hetenkint 6 óráig tanítani és más tanárok óráit látogatni. Az ellenőrzés és a szükséges didacticai útbaigazítás először is az illető középtanoda igazgatóját, vagy a megbízott tanárt illeti, aztán a seminariumi igazgatót, ki a tanításon megjelenni, a két hétben egyszer tartatni szokott értekezleten észrevételeit közölni s útbaigazítást adni tartozik. — A többi német egyetemen, valamint a zürichin is, semmi tekintettel nincsennek a gyakorlati oldalra, hanem a philologiai, mathematicai stb. seminariumok csupán a tudomány mélyebb tanulmányozásának módjában, tehát csupán az elméletben gyakorolják a tanárjelelteteket, azt is csak néhányat.

Már vájjon a középtanodai tanárok kiképzésének a külföldi egyetemeken dívó módja kielégítőnek tartható-e, s hogy a felhozott különböző nézetek mily értékkel bírnak: az a magas minisztériumhoz egy év előtt fölterjesztett relatióm alapján készített következő képezdei tanszervezetem indokolásából önkényt ki fog derülni.

II.

Lássuk először a képezde elméleti részének szervezetét. Mivel a nevelés tudomány és művészet is egyszersmind: azért a képezde önkényt elméleti vagy tudományos és gyakorlati részre oszlik.

Ami először az elméletet illeti, ennek feladata a nevelést mint tudományt ismertetni meg a tanárjellettel. Mert ennek későbbi iskolai tapasztalatait önállóan feldolgoznia, a nevelés terén öntudatosan, következetesen működnie kell; de erre addig gondolni sem lehet, míg a nevelés céljait s eszközeit rendszeresen át nem gondolta, vagyis míg észszerű (rationalis) nevelést nem tanult.

Minden elmélet, tehát a nevelés művészete is, az elődök által tett és saját kísérleteink sokszoros összehasonlító észleléséből kerül elé, melyet ha a nevelő nem ismer, egyes esetben ugyan helyesen járhat el, de ez csak öntudattá n, szerencsés kísérletnek tartandó; mert úgy jár el, mint a vízgyógy-mód barátai, kik minden betegséget egyenlően akarnak gyógyítani; s így tapasztalati ügyessége gyakran cserben hagyja őt, minek nem tudván okát kitapogatni, sem magán, sem növendékein segíteni nem képes.

Igaz, van némely szülőben és tanárban bizonyos természeti ügyesség s tapintat, mely a tudományt mintegy megelőzve jól neveli gyermekeit; de ezek is nem biztosabban vezethetnék-e a nevelést, ha az elméleti szabályokat is tudnák. Aztán ilyen szerencsések száma igen csekély, a legnagyobb rész tanulmányozásra szorul, mint azt Kant is mindnyájunknak kötelességünk-ké teszi, mondván, hogy egy kor sem tud befejezett nevelési tervet felmutatni, hanem minden nemzedék az előbbieket rendbe szedett tapasztalatait ismerni s ez alapon

a nevelést tovább fejleszteni köteles. Valóban, azon elmélet, mely a szülőknek, tanítóknak nagyszerű feladatuk megértésére és megoldására és mindenkinek legalább saját testi és lelki tehetségei megőrzésére és tökélyesítésére s rendeltetésének eszközlésére nézve utasítást ad, egyike a legszükségesebbeknek.

A középtanodák csekély eredményének okát sokan a rász tanrendszerben, a tanárok mostoha anyagi helyzetében stb. keresgélnek. Ez is ok, minden esetre; de nem egy jeles német szakférfiú erősített meg azon meggyőződésben, hogy a baj főoka a tanárok s főleg az igazgatók paedagogiai készületlenségében rejlik. S a tanári pálya keserőségéhez nem csekély adaggal járul a tanerők paedagogiai ügyefogyottságából eredő ama küzdelem, mely elől hivatott tanárnak kitérni lehetetlen.

Innen van némely gymnasiumban a cél s eszközök ismeretének oly csekély foka; innen a derék, tisztult, kiforrott jellemeket kialakító tudatos erkölcsi nevelésnek teljes hiánya, a kora érettséget, sihederséget sarjasztó bűnösen laza fegyelem; innen a tanítás elveinek semmi nyomára nem mutató, csupán gondolom-formára terv, tanmenet s tanalak nélkül, a tanodát s munkát megutáltató hangulatban és szellemben, napszámos módjára űzött s itt-ott pénzületül is szolgáló, következképp a növendékek jellemét megmételvező, a fejet pedig üresen hagyó tanítás; innen a testületi szellem helyett az egységes, összhangzó működést lehetetlenítő érdekharcz, vagy legfőlebb az egymásnak mindent elnéző pajtáskodás, nem törődés, mintha csak a tanoda volna a tanárért, nem fordítva. Tanárában jövő érte mintaképpét, eszményét kellene szemlélnie az ifjúságnak, s íme elfordul tőle, az idomtalan faragmánytól, sőt felzendül ellene osztályonkint.

Ezen s más számtalan fekete pont csak akkor kevesbedik majd tanügyünk láthatarán, ha az oly tanárok a tanszervezet örökös reformálása helyett saját nevelői és tanítói személyiségök reformálására s első sorban a neveléstan derekas tanulmányozására fordítják erejüket. Mert a neveléstan mint bölcseleti alap gondolatoknak hódoló, a többi tudományból leszármazó s így Jean Paulként az emberi élet összes mozza-

nataira tekintő gyakorlati- elméleti tudomány, az ember rendeltetésének, ön- és mások nevelésének, a tanári hivatásnak s föltételnek tisztább megismerésére, következkékp a hivatás szertetére, önképzésre és kötelességhűségre vezet.

Ezen fekete pontok eltüntével aztán oly jelenet sem tűnik fel talán többé, hogy az országos tanáregylet közgyűlésén oly nevelési s tanítási kérdéseket tűzzenek ki vitatás tárgyául, melyeket mint régen túlhaladottakat minden valamire való neveléstanban feltalálhatni. Természetes, hogy akkor legalább a magyar nevelési irodalom termékei iránt kellene érdeklődnünk. De e tekintetben szerény vállalatom sorsából is lehangoló statisztikai adatokkal szolgálhatnék művelődésünk történetéhez, ha itt helyén volna; elég legyen csak annyit felhoznom, hogy nem a nevelést egyre ajkaikon hordozó hangzatos urak, hanem azok, kik az iskolát hivatásszerűen választották, tették lehetővé a műmegjelenését.

De hogy is várhattunk volna egyebet, ha maga az egyetem és tanárvizsgálati szabályzat is megerősítette a tanárokat azon balhitőkben, hogy a paedagogia csak nagyon mellékes dolog? Hiszen az egyetemen még egy év előtt is csak függelék gyanánt szerepelt a neveléstan, a vizsgálati szabályzat pedig csak otthoni dolgozatot kívánt a tanárjeleltől, melyet könnyen elkészített, vagy mint nem egyszer történt, elkészítetett más által könyvből a nélkül, hogy csak egyetlen egy paedagogiai művet is ismert volna!

Így levén a dolog, a tanárok kiképzése:

1 ször is a *neveléstanak eladását követeli az egyetemen.*

Azért ideje volt, hogy a magas kormány hálunk is rendszeresítette e tanszéket s ez évtől kezdve szóbeli vizsgálatra kötelezi a tanárjelelteket.

De hogy a tanárjelelteket tüzetesebben s hathatósabban tanulmányozhassák a neveléstant, mint ahogy az a nyilvános, rendes eladások látogatása által történhetik; s még inkább, hogy a nevelészetre kiváló hajlammal és tehetséggel megáldott s e téren a meglevőnek nem csak föntartására, hanem továbbfejlesztésére is hivatott egyének alkalmat nyerjenek a tudomány sokféle, mélyebbre ható, önálló kezelésmódjával megismerkedni: szükséges

2-szor, hogy a neveléstan rendszeres előadását olyan *tudományos vagyis elméleti seminarium* egészítse ki, minővel a külföldi egyetemeken minden tudományszak dicsekszik, s minővel egy év óta nálunk is több szak bír. E seminarium, hasonlóan a többi szaktudományéhoz nem művészi vagy gyakorlati, hanem csupán tudományos, elméleti paedagogiai kiképzésre czéloz; a nevelés és tanítás gyakorlati alkalmazásához nincs közvetlen köze; minden törekvése oda irányul, hogy a tanárjelelték a nevelést mint *tudományt* derekasan átértsék s benne önálló vizsgálódásra képesítenek s így még mindig igen szerény nevelészeti irodalmunknak egykor mennél több munkás kezét adjanak. — E czélből a tanárjelelték a neveléstan tanárának igazgatása alatt seminariumi társaságba lépnek.

A tagok működőkre és hallgatókra vagy rendesekre és rendkívüliekre oszlanak. Ezeket az egyetem első s részben másodéves tanfolyamának hallgatói képezik, kik nem lévén még beavatva a neveléstanba, nem dolgozhatnak s a rendes tagok gyűlésein csak mint hallgatók vannak jelen.

A rendes tagok félévenként egy neveléstani, vagy nevelési irodalomra vonatkozó dolgozatot tartoznak benyújtani, melynek tételét vagy az igazgató, vagy ennek helybenhagyásával a tanárjelelt választotta. Minden egyes dolgozat valamennyi tag között köröztetvén, miután azt egy önkényt vállalkozó, vagy ellenkező esetben az igazgató által kijelelt tagtárs írásban tüzetesen megbírálta, a seminariumi gyűlés vitatása alá kerül, s a dolog az igazgatónak összefoglaló Ítéletével végződik. Ezen kívül a neveléstani irodalom régibb, vagy újabb termékeinek, vagy azok egyes részeinek bírálata, ismeretése, a tagok tanulmányai s a szükség szerint az igazgató külön előadásai is szolgálnak anyagul a gyűléseken.

Ha valaki a neveléstan elméletének seminariumát azért mondja szükségtelennek, mivel az állítólag nem csekély bölcséleti készültséget igényel, mely nélkül az elmélet gyakorlatai csak szóbeszéddé s eredménytelen iránygyakorlatokká lesznek: az nem fontolta meg jól, mit mond, és saját érveivel czáfolja meg magát, mitöbb a gymnasiumot végzett ifjú műveltségi fokát sem veszi számba. Ugyanis, már maga a

gymnasium adta általános műveltség- is elegendő alap arra, hogy a tanárjelelt, hasonlóan a többi szaktudományhoz, a paedagogikát is sikerrel tanulmányozhassa gyakorlások útján is. (mert mi egyéb feladata lehet a tudományos seminariumnak?) Mennyivel képesebb erre a tanárjelelt az egyetem végeztével, miután már a neveléstan és bölcselet több- kevesebb collegiumát is hallgatta! A neveléstan forrásai közt ott van a lélek- és erkölctan, melyeket a tanárjelelt már többször is tanult és sikerrel felhasználhat a seminariumi gyakorlásokra; a bölcselet egész terének alapos ismerete pedig kívánatos ugyan mindenkire nézve; de jó lesz Herbart eme szavaira emlékeznünk: „A neveléstan nem lehet örökös változásnak kitett bölcseleti iskolák játszó lapdjja, melyek életcsiráját kiszáritják,“; úgy Niémeyer e mondatára is: „A neveléstan szerkesztésének útja bizonyára nem a bölcseleti rendszerkovácsoké.“ — A neveléstan teljes befejezésére 3 év kell az egyetemen; a tanárjelelt pedig csak két félévben hallgatja, azt is rendszeren csak két órasi collegiumban, mivel sok más. órája van: mondhatni-e tehát, hogy elvégezte a nevelészet elméletét? Nem épen ennek kell-e jobban a seminariumi kiegészítő tanulmányozás, mint a történelemnek s más szaktudománynak, melyeket szintén hallgatnak a tanárjelelték az egyetemen, mégpedig több órában mint a neveléstant; s ezeknek gyakorlati tanulása nem épen úgy igényli-e a bölcseleti előkészületet, mint a neveléstan, mert hát érthetni-e nélküle például a történelem szellemét, philosophiáját? — S ha végre ezen föltevés szerint a paedagogia oly nehéz tudomány: (furcsa! most nehéz, lám, mivelhogy érvet kell belőle faragni, máskor meg oly könnyű, sőt semmis, hogy csupán ez az, mit mindenki tud tanulás nélkül is (?) akkor e körülmény épen arra szolgál érvül, hogy annak ismeretét a mélyebb tanulmányozásra szoktató seminariumi gyakorlások által is gyarapítsuk? — Midőn tehát valaki a többi tudomány seminariumát jóvá hagyja, a paedagogikát pedig a paedagogiai képezdéből kiküszöböli: akkor a fából való vaskarikát akarja létesíteni, paedagogiumot paedagogia nélkül.

Íme ez az, mit a tanárjeleltéknek a neveléstanban való tudományos, elméleti képzése okvetlenül követel.

Ezzel összefüggésben megemlítendő még aazon óhaj, hogy mivel a középtanodai igazgató legtöbbet javíthat, vagy ronthat, azért a németeknek azon igen jótékony szokását, melynél fogva az igazgatóságra pályázók ha nem is vizsgálatot tenni, de legalább colloquálni tartozóak a neveléstanból, mennél előbb meg kellene honosítunk.

III.

Az elmélet azonban még nem „elegendő. Minthogy t. i. a nevelés nem csak tudomány, hanem művészet is, ez pedig gyakorlást igényel: azért a paedagogiai tudomány tételei csak akkor lesznek igazán érthetők s gyümölcsözők, ha gyakorlati alkalmazásukat is megkísértjük. E gyakorlati alkalmazást, mint a fönnebb felhozott elágazó véleményekből kiteszik, többféle utón lehet megkísérteni; de részemről Herbartnak Königsbergben, a Herbartot követő Stoynák Jénában volt s Zillernak Lipszében levő amazok elvei szerint szervezett gyakorlati képezdjére is támaszkodva csak egy helyes útját látom a gyakorlásnak, s ez:

oly gyakorlati képezde, mely saját elemi vagy elemi és gymnasiumi osztályokból álló gyakorló tanodéval bír.

A szervezet következő:

1. A tanárképezde egy éves tanfolyamból áll.
2. A képezdei tanártestület áll: az igazgatóból, a tanárok- és segédkedő gyakornokokból;
3. A képezde élén a neveléstan egyik tanára, vagy más a nevelészet elméletében és gyakorlatában derekasan jártas egyén áll, mint annak természetes igazgatója, s mint ilyen a közoktatási minisztérium közvetlen felügyelete alatt van. — Az igazgató úgy vezeti a képezde ügyeit, hogy minden egyes erő, minden rész egymást támogató, kiegészítő viszonyban, eleven összefüggésben maradjon a többivel, mint élő szervezetben a szervek.
4. A képezdének 4—5 osztályból álló saját gyakorló iskolája van, egy-egy tanárral, kit az állam az igazgató

ajánlatára a legjelesebb középtanodai s tanítóképezdei tanárok közül is nevez ki s jobban fizet mint másokat, hogy ne egykönnyen kíváncsozzanak máshova s lelkesedve szenteljék erejüket a képezde céljának.

A tanár 6—8 órát vállal osztályában, a többit a gyakornokok vagyis tanárjelelték kapják. A tanár szemmel kíséri a tanszervezetnek minden mozzanatát; megtekinti és szükséges didacticai felvilágosítások kíséretében kiigazítja a tanárjelelt előkészületi vázlatát, mely szerint a következő héten tartandó próba-, vagy rendes tanításában eljárni szándékozik s azt végső megállapítás végett az igazgatóval közli. A tanárjelelték próbatanításain mindig, rendes tanítási óráin pedig mennél gyakrabban jelen van, s ez utósó esetben kiigazítja a tanárjelelt kisebb hibáit, mindig a nevelés és tanítás ismert elveire támaszkodva; a fontosabb hibákat azonban, valamint a tapasztalt haladást is az igazgatóval és a tanári testülettel közli, hogy azok paedagogiai eszmecsere tárgyául s az egésznek közös tanulságul szolgáljanak.

Minden iskolatani gyűlésre jelentést készít iskolája állapotáról; értesíti a gyűlést mindazon esetekről, melyek a képezde életében fontossággal bírnak; számot ad élményeiről, hogy így a helyes közösségben egység uralkodjék. Ő segédkezet nyújt a megbízott gyakornokoknak a statistikai s más hivatalos iratok készítésében; örködik az osztálykönyvek, taneszközök, szóval a kül- és belrend fölött. Kétes esetekben az igazgatóhoz fordul, kivel szakadatlan érintkezésben kell maradnia.

5. *A képezdei tagok rendesek és rendkívüliek.* Rendesek olyanok, kik az egyetemi folyamat, vagy talán a tanképesítő vizsgálatot is bevégezték, vagy azok is, kik az elemi tanítói képezde kitűnő bevégeztével kellő előismeretek alapján egyetemi továbbképzés útján elemi képezdei tanszékre készülnek.

A rendesek a képezde mindennemű foglalkozásaiban részt venni, minden gyűlésen megjelenni, a gyakorló iskolában a körülményekhez képest bizonyos ideig folytatólag tanítani, a mintatanárok óráit lehető legtöbbször, a próbatanítást mindig, a segédtanárokét mennél többször látogatni tartoznak.

Rendkívüli tagok a bölcséleti tanfolyamnak harmadéves hallgatói. Ezek csak mint hallgató vendégek vannak jelen a gyakorlatokon és gyűléseken. — Az igazgatónak egyetértésben a képezdei tanárokkal joga van a anyag tanárjelettel kizárni a képezdeből.

Amely gyakornok kielégítő bizonyítványt nyert a gyakorlati képezdeből, az próbaév nélkül is kineveztetik rendes tanárnak; aki pedig valamely legyőzhetlen akadálnál fogva nem lehetett tagja a képezdének, az egy próbaév után bizonyítványt tartozik mutatni arról, hogy valamely jeles igazgató, vagy tanár ellenőrző s tanácsadó vezetése mellett működött s egy háromtagú bizottság előtt gyakorlati ügyességének írás- és szóbeli próbáját tartozik adni.

6) A rendes tagok egyrésze, vagy ha telik, mennél több tag *ösztöndíjt* húz, melyre vizsgálat és ennek eredményéhez képest a képezdei igazgató s tanárok ajánlata alapján a minisztérium nevez ki. (Az egyes tudományos vagy elméleti seminariumok tagjainak számára is kell mennél több ösztöndíj rendelni.)

7) Az összes képezdei személyzet hetenkint kétszer vagy háromszor *gyűlést* tart, melynek tárgya háromféle:

a) *neveléstani* (paedagogicum vagy theoreticum) melyben az igazgató, néha ennek helybenhagyásával a képezdei tanárok egyike és kivételesen valamely gyakornok is korszerű neveléstani, de leginkább módszertani tételről értekezik.

b) *iskolatasi* (scholasticum). Ide mindaz tartozik, mit a tanítás- s módszertani kérdések kivételével iskolai ügyeket illetőleg tárgyalni kell, jelesen: tudakozódás, jelentés, tervezés, ajánlat, panasz, a fegyelem kezelésében fölmerült ellentétek kiegyenlítése, a tanulók személyiségének megítélése, az érdemsorozás, az iskolai rendre vonatkozó intézkedések, a tanárok és tanulók által vitt különféle tisztii állomások betöltése, büntetés sat.

c) *gyakorlati*, (practicum) melyben a gyakornokok tanítása időnkint vizsgálat alá kerül. Nem sokára azután, hogy a tanárjelet valamely tárgy tanítására vállalkozott a gyakorló iskolában, az összes képezdei személyzet jelenlétében egy órát köteles tartani. Ezen kívül egy vagy két tanárjelet

is próbaeladást tart, és minden működő tagnak szaktárgyán kívül még másból is kell különféle osztályokban néhány kísérleti eladást tartania. Ezen eladásokra írásban készülnek a jelelték s csak azután lépnek föl, ha előkészületi vázlatukat az illető képezdei tanár s úgy az igazgató helyben hagyta. — A próbatanítás azután a következő öszszejevetel alkalmával bírálat alá kerül. Először maga a tanárjelelt ad magáról bírálatot, aztán az evvel megbízott tanárjelelték egyike írásban, másika szóval mondja el észrevételeit; s miután kiki hozzászólhatott a dologhoz, végre az igazgató hallatja Ítéletét. — Az igazgató ügyességéhez tartozik a vitatkozás menetét kellő kerékvágásban vezetni, egyes eseteket a már ismert neveléstani elvekhez mérni, vagy azok által ezeket is jobban földeríteni. —

Vitatás tárgyát képezik, ha azokat ellenészrevétel ki nem egyenlítette, azon észrevételek is, melyeket a gyakoronokok és tanárok az iskolalátogatás alkalmából az osztálykönyvekbe írtak. —

Az értekezletek folyamát rendes jegyző könyvek örökítik meg, oly alakban szerkesztve, hogy hű tükrei legyenek a képez de életfolyamatának és a későbbi koroak tanulságul szolgáljanak.

IV.

De hát van-e a képezdének saját gyakorló iskolára szüksége?

E vázlat alapján nem lesz nehéz bebizonyítani azt, hogy a képezdének csakúgy saját gyakorló tanodára van szüksége, mint az elemi tanítóinak.

Legelőször is azoknak kell felelnünk, kik azt állítják, hogy a nevelés és tanítás nem oly nehéz, mint aminőnek mondják, s nem is igényel valami különös bevezetést, előgyakorlást; önmagától is megjő az ügyesség, csak birja a kezdő tanár szaktárgyát és a neveléstan elméletét. Igaz, az elmélet első föltét, a gyakorlat főgyökere, mely nélkül kézművesi jártasságra sülyed a tanár működése; és a tantárgygyal nem rendelkező tanár önmagában való ellenmondás; de más részről meg az is igaz, hogy szakműveltség és nevelés-

tani elmélet egyedül még senkit sem tett nevelővé, tanítóvá; sőt a tudományba mélyedő szaktudósok rendszeren rász tanárok és legügyetlenebb nevelők szoktak lenni. Mit mondanánk, ha valaki az orvosi ügyesség megszerzésére elegendőnek tartaná az orvostan elméletét, a klinikát fölöslegesnek, a tanulóknak pedig azt mondaná, hogy majd elég alkalmuk lesz magukat gyakorolni az életben is?

Mit szólnánk ahhoz, ha valaki az úszómester pusztá elméleti tanítására támaszkodva minden felügyelet és segítség nélkül mély vízbe ugranék, hogy tanulja meg az úszást?

Ha az ujoncztanárt minden gyakorlati előkészület nélkül bocsátjuk iskolába: az épen olyan, sőt még nagyobb, mert szellemi, erkölcsi pusztítást fog véghez vinni, mint tenne a csupán elméleti orvos, mint azt elég példa bizonyítja. A tanulóknak nem szabad kísérleti tárgyul szolgálniuk tájékoztatlan, tapogatózó ujoncztanító kezében. Én legalább rettegve adnám gyermekemet válságos experimentálisa alá.

Ez igazságból kiindulva, a fönnebb ismertetem gyakorló iskolát oly szükségesnek kell tekintenem a képezdére nézve, mint a klinikát az orvosi pályára, vagy a laboratóriumot a vegytanra nézve. — Tudjuk ugyanis, hogy az egy célra irányult közös munka általában lehető legnagyobb tevékenységre buzdít; de hol van a képezdén kívül álló gymnasiumban e közös munka? Ez csak a képezde saját gyakorló iskolájában található, ahol t. i. minden egyes munkásság oly bensőleg függ össze a többivel, hogy azok kölcsönösen elémózdítják, vagy akadályozzák egymást, és pedig úgy, miszerint minden egyes tanerő tisztán ismeri azoa határozott munkailletéket, melylyel neki a közös cél eléréséhez járulnia kell. Itt nem csupán külső vagyis gépies mozgásban, hanem belső vagyis szerves, öntudatos életben érzi magát a gyakornok. — Ez életnek központját, főforrását, lelkét csak oly igazgató képezheti, kinek múltja teljes biztosítékot nyújt arra nézve, hogy éltét a nevelészet elméletének és gyakorlatának szentelte; ki a képezdét nem csupán elnökileg, hanem mindenre kiterjedő atyai, baráti munkássággal vezet. Tőle indul ki s hozzá tér vissza a legtöbb dolog. Az ő körében tárgyalják a gyakorló iskolának minden életmozzanatát; ott közlik egy-

mással és vitatják meg a tanerők élményeiket, nem elégedve meg pusztá véleményekkel, hanem a tudományt híva segítségül a megállapításra és következtetésre. Nem múlik el egy találkozás sem a nélkül, hogy az egyes új tápot ne kapna tudományos és gyakorlati életére. Itt van helye a módszerek ápolásának, kiképzése-, megállapítása- és begyakorlásának; itt lehet a meglevő módszertani s az azokkal összefüggő neveléstani műveket, jeles nevelők életrajzait szemléletileg méltatni, minden egyes tanítási ágnek összefüggését a neveléssel kideríteni s megállapítani, kísérleteket tenni s ez úton a tanítás módszeres kezelésébe teljes betekintést szerezni; itt tanulhatja csak a gyakornok a fegyelmet tudatosan, okosan kezelni, magának némely külső dolgokban, milyen a tanoda rendezése, rendtartása, szervezése, a közönség irányában való képviselése sat. némi tapintatot szerezni, szögletességeit, hibáit, melyek különben a növendékek nem csekély kárával talán egész tanári pályáján kísérték volna, levetkezni s egy úttal az elemi tanoda okszerű szervezetébe betekintést, szerezni, mi az elemi tanügy emelésére nem csekély befolyással lehet. S ezen eszmetisztító, gyakorlati ügyességet kölcsönző, mondhatni pythagoraeusi tanításban nem csupán különféle érdekek találkoznak egy pontban, hanem a tudomány eszménye s ti tanoda jólléte iránti közös lelkesültségnél fogva a szívek is szövetségbe, a gyakornokok jövő életére s általában a tanügyre oly jótékonyanható igazi paedagogiai collegialitásba lépnek. Mindezt a gyakorló tanodának köszönhetni. Mily buzdítólag hat minden egyes tagra a tanoda céljára irányuló, annak állapotát mindig ismerő közös munkásság! Csak ily úton juthatni a siker örömeihez is, melyek aztán új, frisebb munkára és nevelési tanulmányozásra serkentenek. Midőn egy időszak végével azt vesszük észre, hogy a tanulók mind erkölcsileg, mind tudományilag előhaladtak: ez örömet szerez, s még több kedvvel dolgozunk. Ha pedig tapasztaljuk, hogy egy másik társunk magasabb fokig fejlesztette tanítványai tehetségeit: akkor az okok után tudakozódunk s javítani törekszünk magunkon.

Így lesz az iskola mind a gyakorlati ügyességnek, mind az elméletnek képezője. Közös itt a munka, közös az öröm,

szomorúság, közös a képzés, szóval az egész élet. S eme közösségben tanulja meg a tanárjelölt (ami fő!) iskoláját, hivatását szeretni s a folytonos paedagogiai tanulmányozás szükségességét belátni.

Ily gyakorlati előkészület után várhatni csak, hogy a kezdő tanárok mennél kevesebb hibát fognak ejteni s néhány év alatt derék tanerökké forrják ki magukat, kikről elmondhatni, hogy igazán beleélték magukat hivatásukba s nem ásitoznak ki abból egyéb koncz felé.

Ily tanárok mind megannyi apostolai lesznek a képezdében átértett s átértett nevelési eszmének, melynek főképviselőjét igazgatójokban szemlélték, s megállapítják majd országszerte a munkás paedagogiai szellemet, mint azt gyönyörű élvezettel vala szerencsém szemlélni a lipcsei Zillerianusokon, kik a távolban is pythagoraeusi összeköttetésben élnek s anyáiskolájokon gyermeki szeretettel csüggnék; messze vidékekről is megjelennek alapítási évfordulójának családi ünnepén részint személyesen, részint levélben. —

És ezek folytán épen nem helyeselhetem az oly gyakorlati képezdét, melyet a német egyetem, jelesen a berlini is bír Bonitz alatt. Bontz tanítványai két hétben egyszer jönnek össze az általok készített paedagogiai és szaktárgyi dolgozatok közmegebírálása végett. Ez helyén van; de csak is a tudomány elméleti részére vonatkozik. A gyakorlati ügyességet illetőleg abból, hogy a gyakornokok, szám szerint tízen, a gymnasiumok- és reál tanodákban az e végre kijelelt igazgatók és tanárok vezetése alatt 6—12 órát tanítanak és a tanértekezleteken is megjelennek, igen csekély eredményt várhatni.

Ugyanis minden előtt föl kellene tennünk, hogy azok az igazgatók és tanárok mind elméletileg, mind gyakorlatilag jeles nevelők és tanítók, kik nem csak bizonyos gyakorlati jártassággal (routine) bírnak, melyre tálán csak természeti nevelési érzéköknél fogva tettek szert, hanem akik összes működésöket a nevelés és tanítás elveihez híven, öntudatosan intézni, minden egyes mozzanatról számot adni, következés kép a tanárjelölteket is hasonlóan vezetni képesek. Másodszor föl kellene tennünk, hogy az illető igazgatóknak és tanároknak

nak a képességen kívül idejük és áldozatkész erős akaratjuk is van a tanárjelelteket tanóráik előtt barátilag tájékoztató beszélgetésre föl-fölhíni, azoknak elejénte minden egyes, késsőbbenn mennél több tanítási előtervezetóket áttekinteni, ezen igazítani, ha szükséges, egyes pontokat a nevelés és tanítás elvei által földeríteni, vagy e pontokra támaszkodva a még talán nem jól értett elveket megismertetni, a gyakornokok tanóráin megjelenni s óra után még egy tanácskozási órára összejönni, önképzési forrásokra utalni sat. Végre mit mondjunk a középtanodák mostani értekezleteiról? Ezek tudtommal csupán külsejére, gépezetére terjeszkednek a tanodának. Mit tanul ezeken a gyakornok? Ezen pontokat illetóleg a németeknél sem mind arany, ami fénylik; nálunk pedig sokkal több hiányt láthat az avatott észlelő. —

— Mire való tehát a gyakorló iskola? Arra, amire eddig a három próbaév volt, t. i. hogy a jelelt maga gyakorolja magát, kontárkodjék, experimentáljon a tanulóknak testi és szellemi, sokszor végzetes kárával s végre is ajánló bizonyítványt kapjon a gymnasiumi igazgatótól, ki álnépszerűségéből, vagy kellemetlenség kikerülése tekintetéből egy mértékkel osztogat mindenféle tanárnak. Egy tanár, ki szintén szokott kapni gyakornokokat felügyelése alá, őszintén bevallotta, hogy az ily képezde kevéssel ér többet a semminél. — Különös az is, hogy csak tíz tagja van. Mert hiszen ha a többi tanárjelelt e képezde nélkül is beállíthat az iskolába, akkor az ama tízre nézve is földösleges; vagy ha ama tíznek szükséges, akkor szükséges az a többinek is. —

Ezek alapján elhibázott szervezetűnek kell tartanom az oly képezdét is, melyben egyetemi tanárok a külföldi tudományos, elméleti seminariumoknak a szaktudományok mélyebb tanulásmódjára s önálló kezelésére gyakorlások által vezető feladatát túllépvén, ezen földül még iskolaszerű előadásokban is gyakorolják a tanárjelelteket. A heidelbergi Köchli schulmassige Erklarungsübung-jainak még csak van némi érdeményök, amennyiben e jeles tanár egészen alulról küzdvén föld magát a díszesen betöltött egyetemi tanszékre, ismeri a különféle iskolákat és a paedagógikát; de ha ezt minden egyetemi tanár akarná tenni, a nélkül hogy jártas volna a

neveléstanban, vagy hogy középtanodában tanított volna, az kissé furcsa dolog lenne, annyival inkább, mivel a gymnasiumi nem pusztán ismeretközlő, hanem kiválóan nevelő intézet is; de a tudomány mélyében bűvárkodó egyetemi tanárnak ily nevelő tanítás nem is lehet eleme.

Hibás szervezetű végre az oly gyakorló iskola is, mely nem ex professo paedagogus igazgató vezetése alatt levén, hanem a tulajdonképi nevelési és módszertani teendők főresztét mind megannyi külön központokat s elveket képviselő, ellentétes irányzatokat követhető osztálytanárookra bízván, szerves, egységes és paedagogiai munkás szellemet kifejtő működést és családias társaságot kizár. Ha az osztálytanárok kellőleg jártasak a neveléstanban mind elméletileg, mind gyakorlatilag: akkor a nem paedagogus igazgató örökös akadály és összeütközés forrása leszen; nemértvén a dolgokhoz, a tanárok türelmét gyakran próbakőre s a tanoda sikerét válságossá tenné.

Ily paedagogium paedagogus nélkül ismét csak iából vaskarika, lucus a non lucendo; legfőlebb is gőzmozdony, melynek a neveléstanban járatlan igazgató kazánját teszi ki, csak holt tetem, de nem oly élő szervezet, melynek lelkét a paedagogus igazgató képezi, ki azt, amit elméletben eladott, alkalmazni és az elméletet ez alkalommal is tovább fejleszteni képes. Az igazgatónak a nevelés eszméjét képviselnie s lehetőleg megtestesítenie kell; de ezt a csupán pbyssice elnökösködő, adminisztráló igazgató nem teheti; ily igazgatóra bizony kár egy fillért is költeni, mert az ily gépi munkát a külföldi seminariumokon is az egyes szakok tanárai viszik, kiki a magáét.

V.

Végre azt kell eldönteni, hány és mily osztályokból álljon a képezdei gyakorló tanoda.

Minthogy a gymnasiumi nevelés és tanítás a lelki tehetségek fejlődésének derekán veszi át a tanulót, a további fejlesztés pedig csak az előbbinek ismeretéből folytatható; minthogy ennél fogva a középtanodában nem kínálkozik annyi

és oly szembe ötlő alkalom a nevelés és tanítás elveinek, szemléltetésére, az elemi tanoda pedig legtöbb és legszabatosabb segédeszközökkel rendelkezik a mintanevelésre és tanításra, úgy hogy a tehetségek fokozatos fejlesztésének folyamatát semmikor sem szemlélhetni oly tisztán, mint az elemi tanoda éveiben; minthogy végre az, ki a nevelés és tanítás elveinek elemi alkalmazásában otthonos, ez alapról a középtanodában is minden külön útmutatás nélkül könnyen fogja magát tájékozni tudni: azért az elemi tanoda középtanodái tanárok gyakorlati képzésére nézve is legalkalmasabbnak látszik. — Azon ellenvetés, hogy így a leendő gymnasinmi tanár olyasmit tanai, aminek a gymnasiumban semmi hasznát nem veszi, sommit sem bizonyít, mert nem az ügyis ismert tananyagot kell neki a gyakorlás alkalmával elsajátítani, hanem a tananyag által a tanmódot, a különféle módszereket, a nevelés elvei szerinti bánásmódot, a fegyelem öntudatos kezelését. Az oly gymnasiumi tanítás, mely előre ment elemi tanodái gyakorlás nélkül történik, kezdet nélküli folytatásnak mondanandó; mi nem lehet sem könnyű, sem gyümölcsöző.

Ez okból, ha gymnasium és elemi tanoda közt kell választanom, határozottan az utósó mellett nyilatkozom. —

Én elegendőnek tartom a 4 osztályú elemi tanodát is, de hogy az aggódok megnyugodjanak, kapcsoljunk 3 elemihez 2 gymnasialis osztályt, melyeknek tanítványait a 4—5. osztályig lehetne vinni.

De mondhatná valaki, hogy ha nem teljes gymnasiumban gyakoroljuk a tanárjeletet, akkor nem látja az egész szervezetet, a tanfolyamokat, tanfokozatokat sat. De ezzel nem vesz semmit; mert ezek sokkal változékonyabb, inga-tagabb dolgok, semhogy későbbre ne halaszthatnók, gyakorlati életrevalóságukat úgysem bírná egy év lefolyása alatt megítélni a tanárjelet; tervek, tanfokozatok s hasonló elméleti készítésében pedig úgyis gyakorolnia kell magát a képezdében.

Öt osztálynál többet már csak azon egy elegendő oknál fogva sem csatolhatni a képezdéhez, mert az értekezleti anyag és az igazgató teendői annyira felhalmozódnának, hogy merő lehetetlenség lenne eleget tennie, s így a gyakorlati képzés

sokféle csonkítást szenvedne. — Azt is mondhatnák, hogy ha elegendő az elemi tanoda, akkor a középtanodai tanár jeleltek is elemi tanítói képezdébe kell küldenünk; minek nekik a külön képezde? De ha valahol, úgy bizonyára itt áll, hogy „quod duo faciunt, non est idem“; — a tanítójeleltekkel elemi, a tanárjeleltekkel tudományos alakban beszélgetünk ugyanazon tárgyról.

A kísérletezés veszélyét is fel szokták hozni. De hol nagyobb e veszély, ott-e, hol a jelelt az egész képezdei személyzet folytonos ellenőrködése mellett kellő előkészület után lép a gyermekek közé, vagy a nyilvános tanodában, hova úgyszólván minden előkészület nélkül állít be a jelelt? Aztán a képezde gyakorló iskolájának egyegy osztályában nem szabad többnek lenni 15 tanoncnál, részint az iratok javítása, részint a fegyelem kezelésének könnyítése tekintetéből. E körülmény is kevesbíti a veszélyt.

E képezde azért is előnyös, mert az elemi tanítói képezde leendő tanárait is kiképezheti, mi viszonyaink közt jelentékeny mozzanat.

Ennyiből áll a szervezet, melynek szakavatott keresztülvitelében középtanodáink felvirágzásának egyik fő tényezőjét látom, s mint ilyet nemzeti művelődésünk érdekében a komoly gondolkodás és öntudatos hazaszeretet figyelmébe ajánlom. *Ars artium, scientia scientiarum est régimen animorum.*